

Małgorzata Ślarzyńska
Uniwersytet Warszawski
mslarzynska@yahoo.com

Elementy dialektalne w przekładach ***Padre padrone* Gavina Leddy**

W 1975 roku ukazała się we Włoszech powieść autobiograficzna *Padre padrone* Gavina Leddy, w której komponent dialektalny odgrywał istotną rolę. Ze względu na uwarunkowania historyczne język włoski charakteryzuje się bardzo wysokim stopniem regionalizacji, stąd też problem udziału niestandardowych wersji językowych nadal pełni ważną funkcję w budowie współczesnych powieści, a w konsekwencji stanowi źródło wyzwań dla tłumaczy, przy czym straty wiążące się z tłumaczeniem elementów dialektalnych, związanych nierozzerwalnie z pewnym obszarem geograficznym i określoną rzeczywistością, często są nie do uniknięcia [Eco, 2006: 175]. Należy również pamiętać, że we Włoszech kwestia dialektu ma zabarwienie nie tylko czysto językowe, lecz także polityczne¹.

¹ W nowszej historii Włoch zaznaczył się okres politycznej walki z dialektami, która była jednym z najważniejszych elementów strategii przyjętej wobec kwestii językowej przez faszystów. Mussolini nakazał usunięcie dialektów z publikacji książkowych, wrogo podchodząco również do używania dialektów w mowie [Coveri, 1984; Klein, 1984]. Próba kategorycznej językowej unifikacji Włoch i usunięcia z włoskiego pejzażu językowego dialektów oczywiście nie powiodła się i – mimo coraz powszechniejszego używania standardowego włoskiego propagowanego przez środki masowego przekazu – niestandardowe warianty językowe są we Włoszech nadal wyraźnie obecne i żywe (niemal połowa Włochów deklaruje

Mniejsze nasycenie literatury włoskiej elementami dialektalnymi zaczęło zaznaczać się już w latach sześćdziesiątych [Barberi Squarotti, 1974], w efekcie wyczerpania poetyki neorealizmu, dla której dialekt był podstawowym źródłem ekspresji. W latach siedemdziesiątych stopień dialektalnego nasycenia włoskiej prozy konsekwentnie malał [Matt, 2011: 147], jednak obszarem, w którym dialekt nadal grał ważną rolę, była tzw. *letteratura selvaggia*, której najistotniejszą reprezentację stanowiła seria *Franchi narratori*, publikowana w wydawnictwie Feltrinelli w latach 1970-1983. Seria ta była pokłosiem wydarzeń 1968 roku, miała na celu prezentację literatury „prawdziwej”, pisanej przez literackich „naturšczyków”, przedstawicieli ludu, rozmaitych ludzi wykonujących najróżniejsze zawody. Na tle często quasi-literackich wynurzeń powieść Sardyńczyka Gavina Leddy *Padre padrone. L'educazione di un pastore*, wydana w 1975 roku, prezentowała się korzystnie, charakteryzując się pewnymi walorami literackimi [Ferroni, 2007: 284]. Jest jedyną publikacją ze wspomnianej serii, która w pewnym stopniu przetrwała próbę czasu i nadal bywa wymieniana w opracowaniach dotyczących tamtego okresu [Matt, 2011; Ferretti, 2004]. Do jej popularności przyczyniła się przede wszystkim ekranizacja w reżyserii braci Paolo i Vittorio Tavianich, nagrodzona Złotą Palmą na Festiwalu w Cannes w 1977 roku². Do 1980 roku sprzedało się we Włoszech 220 tysięcy egzemplarzy książki [Ferretti, 2004: 285], bardzo szybko przetłumaczonej na wiele języków. Do Polski najpierw dotarł film braci Tavianich (pod polskim tytułem *We władzy ojca*), następnie fragmenty książki w tłumaczeniu Aliny Kosierkiewicz ukazały się w 1978 roku na łamach „Tygodnika Kulturalnego” (nr 43) oraz w 1979 roku na łamach kwartalnika „Regiony” (nr 1, w tłumaczeniu Aliny Kosierkiewicz i Zygmunta Wójcika) i „Literatury na Świecie” (nr 6, pod tytułem *Szarańcza*, ten sam fragment przedrukowano w „Trybunie Robotniczej” nr 289). Ostatecznie tłumaczenie powieści ukazało się w 1981 roku w formie książkowej pod tytułem *We władzy ojca, czyli o wychowaniu pasterza*

używanie dialektów, najczęściej naprzemiennie z językiem narodowym [Trifone, 2011]), coraz częściej też w debacie publicznej powraca się do problematyki dialektalnej. Jak wskazuje Federico Federici, nawet sama definicja dialektu jest przedsięwzięciem nie tylko lingwistycznym, lecz także politycznym [Federici, 2011: 9].

² W filmie obok profesjonalnych aktorów zagraли aktorzy nieprofesjonalni, pochodzący z sardyńskiej wsi. Wystąpił w nim również sam autor.

(PIW, w serii *Klub Interesującej Książki*), w przekładzie Aliny i Mirosława Kosierkiewiczów.

Powodów dosyć szybkiej i wzmożonej reakcji można szukać wśród czynników pozajęzykowych. Powieść Leddy opowiada o trudnym dorastaniu sardyńskiego chłopca, który wychowuje się w tradycyjnej społeczności wiejskiej, w rodzinie pasterskiej. Ojciec – tytułowy *padre padrone* – poddaje małego Gavina surowemu przygotowaniu do zawodu pasterza, odbierając mu możliwość wykształcenia szkolnego i stosując ciężkie kary za najmniejszą niesubordynację. Mimo to Gavinowi udaje się – przez wstąpienie do wojska – uzyskać wykształcenie, a następnie ukończyć studia z zakresu językoznawstwa w Rzymie. Demystyfikując sielankowy mit o szczęśliwym pasterskim świecie, powieść wpisująca się w nurt literatury zaangażowanej społecznie, a także politycznie³, ponadto do jej popularyzacji przyczynił się film, prezentowany wcześniej na kinowych ekranach.

Z formalnego punktu widzenia powieść stanowi ciekawy przykład częściowego tłumaczenia inherentnie istniejącego w tekście powieści: sardyńskie odpowiedniki wielu partii tekstu wplecione są we włoską tkankę językową utworu na zasadzie cytatu w nawiasie, zapisanego kursywą:

Avevo sette anni. Secondo mio padre avrei già dovuto essere un pastore completo. Non potevo più starmene a pancia a sole, riparato dai cespugli del cisto o del lentischio (*de su puleju o de sa chessa*) come le pecore a ruminare o come gli altri animali dopo che si erano riempiti la pancia. Il mio lavoro allora, negli intervalli che mi consentiva la custodia delle pecore, consisteva nello sbrigare le faccenduole dell'ovile: asportare il letame dal porcile o dal recinto (*dae s'arula o dae su corrale*), fare qualche fascio di legna per Siligo o assiepare i muri di confine (*inchesubrare sos muros de sas làccanas*) [Ledda_it: 73-74⁴].

³ Na istotną rolę takiego aspektu wskazuje komentarz w „Życiu Literackim”: „Ten efektowny skok edukacyjny, społeczny i świadomościowy jest wystarczająco atrakcyjny, by na Leddę patrzeć jak na talent pierwszej wody. Nie o to jednak tylko idzie. Ledda napisał bowiem książkę oskarżycielską i dramatyczną, odwołującą się do sytuacji społeczno-politycznej Włoch, którą kształtuje od trzydziestu kilku lat chrześcijańska demokracja” [Wójcik, 1979: 15].

⁴ W dalszej części tekstu dla określenia powieści *Padre padrone* i jej tłumaczeń stosuję skrót wraz z numerem strony po dwukropku – wydanie włoskie: Ledda_it

Taki zabieg właściwy jest przede wszystkim opisowi dzieciństwa narratora, zanika natomiast w końcowej części powieści – dotyczącej czasu, gdy dwudziestoletni Gavino rozpoczął proces stopniowego wtapienia się we włoską rzeczywistość językową (początkowo nie znając po włosku ani słowa) podczas służby w wojsku i nauki. Autor wielokrotnie podkreślał, iż najbardziej oczywistym wyborem byłoby dla niego napisanie książki po sardyńsku, jednak chęć szerszego odbioru publikacji sprawiła, że zdecydował się na język włoski nasycony elementami dialektalnymi; obecnie Ledda pracuje nad wersją sardyńską [Marrocu, 2007: 160], wykorzystującą osiągnięcia formalne nowoczesnej prozy [Amendola, 2006: 146]. Problem języka i poszukiwanie nowych form ekspresji zdają się najważniejszymi kwestiami w twórczości autora [Amendola, 2006: 146].

Dialekt w *Padre padrone* wydaje się sygnalizować dwa podstawowe wymiary utworu, mianowicie jego lokalność (Sardynia) oraz czasowość (jako autobiograficzne odniesienie do własnej przeszłości, dzieciństwa kojarzonego na planie językowym z dialektem). Ponadto przyczynia się w powieści, którą można uznać za naturalistyczną, do charakteryzacji jednego z głównych bohaterów – ojca, posługującego się (podobnie zresztą jak mały Gavino) wyłącznie dialektem. Można zatem uznać, że wtręty dialektalne wprowadzone w nawiasach w tekście powieści są czymś więcej niż inkrustacją służącą wyłącznie podkreśleniu kolorytu lokalnego – przeciwnie: mają istotne znaczenie nie tylko w konstrukcji powieści, w jej planie narracyjnym i w charakterystyce postaci, lecz także w jej wymowie symbolicznej.

Dialekt może być postrzegany jako element mający potencjał subwersywny pod względem społecznym [Jones, 2014: 46]. Może występować w opozycji do standardowej odmiany języka uznawanej za symbol hegemonii politycznej, szczególnie istotnej w przypadku Sardynii

(G. Ledda, *Padre padrone*, Feltrinelli, Milano 1977, wyd. XVII), wydanie polskie: Ledda_pl (G. Ledda, *We władzy ojca, czyli o wychowaniu pasterza*, tłum. A. i M. Kosierkiewiczowie, PIW, Warszawa 1981), wydanie angielskie: Ledda_ang (G. Ledda, *Padre padrone. The Education of a Shepherd*, tłum. G. Salmanazar, Allen Lane, London 1979), wydanie niemieckie: Ledda_ger (G. Ledda, *Padre padrone. Roman*, tłum. H. Riedt, Deutscher Taschenbuch Verlag, München 2001, wyd. VI), wydanie katalońskie: Ledda_kat (G. Ledda, *Padre padrone. L'educació d'un pastor*, tłum. R. Peris, El Grill, València 1991, wyd. II).

i jej skomplikowanych relacji z państwem włoskim, w tradycji często uznawanym za kolonizatora. W powieści Leddy subwersywność konotowana przez substrat dialektalny wydaje się skorelowana z innymi elementami struktury powieści na kilku poziomach:

Tematyki: wprowadzenie pasażu dialektalnych koresponduje ze skandalizującą warstwą fabularną powieści, która demitologizuje obraz pasterskiego życia, ujawnia ukryte formy funkcjonowania tej części społeczeństwa, opisuje brutalne traktowanie syna przez ojca, a także wkracza w sferę tabu w zakresie praktyk seksualnych (np. zoofilia).

Napięcia – bunt wobec grupy/solidarność z grupą: paradoksalnie wprowadzenie dialektu może być odczytywane również jako zabieg subwersywny wobec własnego środowiska, jako złamanie „sekretnego kodu”, za który bywają uznawane dialekty, zrozumiałe siłą rzeczy przez węższą grupę odbiorców. Odkrycie, „ujawnienie” języka może wiązać się w ten sposób z ujawnieniem sfery obyczajów na planie narracji. Z innej strony może być właśnie podkreśleniem solidarności z grupą, czyniąc jej język istotnym elementem powieści.

Polityki: autor podkreślał swój stosunek do standardowej wersji języka, mówiąc w wywiadzie przeprowadzonym w 1978 roku, że przyswojenie sobie języka „najeżdźcy” to „jedyne możliwe odszkodowanie dla skolonizowanych Sardów [...]. Trzeba znać język wroga: nie chodzi w tym przypadku o Włocha, «chi benit dae su mare» (który przybywa zza morza) i który może być pracownikiem, naukowcem, studentem czy turystą, lecz o imperialistyczny kapitalizm” [wywiad z G. Leddą w: Amendola, 2006: 147].

Dualna, dwujęzykowa struktura powieści w prosty graficzny sposób – poprzez silne oddzielenie elementów dialektalnych w nawiasach – obrazować może również rozdarte, podwójne „ja” piszącego, użytkownika zarówno dialektu, jak i standardowej, wyuczonej wersji języka narodowego. Jest sygnałem, iż żadna z wypowiedzi w języku narodowym nie jest dla niego ostateczna, że zazwyczaj podszyta jest swoją realizacją w niestandardowej wersji dialektalnej. Obrazuje również przepaść, jaka dzieli język narodowy od dialektu sardyńskiego („Język narodowy zawsze różnił się bardziej od sardyńskiego aniżeli od jakiegokolwiek innego dialektu” [Ledda_pl: 191]). Ponadto dualizm realizacji językowej wskazywać może na dwa przeciwstawione sobie światy – wchodzące ze sobą w konflikt – świat ojca i świat syna.

Choć nie wszystkie z powyższych konotacji znajdują odbicie w przeniesieniu dialektalnych pasaży na zasadzie bezpośrednich cytatów w tekście tłumaczenia na inny język (zniknie na przykład napięcie między włoskim a dialektem, z prostej przyczyny zastąpienia włoskiego innym językiem), taki zabieg pozwoli zachować wiele z nich – przede wszystkim mających związek z planem fabularnym.

Olgierd Wojtasiewicz, poza aluzjami językowymi typu pierwszego, do których zaliczał posługiwanie się w oryginale dialektami lub gwarami lokalnymi bądź zawodowymi, wyróżniał drugą kategorię aluzji językowych, obejmującą słowa lub zwroty zaczerpnięte z języka innego niż język oryginału lub też wprowadzanie całych zdań, a nawet ustępów w innym języku [Wojtasiewicz, 2007: 83]. Wojtasiewicz traktował na zasadzie oczywistości fakt, iż „jeśli oryginał w języku A, zawierający aluzje językowe w języku B, tłumaczymy na język C, [...] wówczas tekst w języku A tłumaczymy na język C, pozostawiając w przekładzie aluzje w języku B w ich pierwotnej postaci” [Wojtasiewicz, 2007: 83]. Badacz widział problem teoretyczny i praktyczny dopiero wówczas, gdy oryginał w języku A z aluzjami w języku B tłumaczy się na język B, co istotnie może stać się źródłem nieporozumień i niepowetowanych strat w tkance językowo-semantycznej utworu.

Mogłoby się zatem wydawać, że istnienie wyrażen sardyńskich w tekście włoskiego oryginału na zasadzie cytatu nie powinno sprawiać kłopotów w tłumaczeniu na inny język – sprawę można uznać za dość oczywistą. Niemniej jednak w praktyce rozwiązania okazały się dużo bardziej zróżnicowane. W tłumaczeniu polskim – zarówno w poszczególnych wersjach fragmentarycznych na łamach czasopism⁵, jak i w wersji książkowej – nie odzwierciedlono zabiegu językowej podwójności. Nawiasy z sardyńskimi ekwiwalentami zostały pominięte. Spotykamy się z problemem eliminacji słów o silnie zaakcentowanej obcości, do których należą wtręty obcojęzyczne [Sienkiewicz, 1984: 237]. Zdaniem

⁵ Należy przy tym zauważyć, że w czasopismach wybrano różne fragmenty. W „Regionach” skupiono się na końcowej części powieści, w której pojawia się tylko jedno wtrącenie sardyńskie (pominięte w tekście polskim), natomiast w „Literaturze na Świecie” (i „Trybunie Robotniczej”) we fragmencie o szarańczy sardyńskich odpowiedników było znacznie więcej, stąd też odstępstwo od wersji oryginalnej może wydawać się znaczniejsze. Podobnie w „Tygodniku Kulturalnym” – pominięto kilka z sardyńskich wyrażen w nawiasach.

Barbary Sienkiewicz eliminacja – na równi z neutralizacją – prowadzi do zatarcia stylistycznego zabarwienia wyrazu użytego w obcojęzycznym pierwowzorze, a co za tym idzie – do zniweczenia środowiskowej reprezentatywności mowy powieściowych postaci [Sienkiewicz, 1984: 236]. Oryginalnej polifonii nie sugeruje też żaden z paratekstów towarzyszących edycji poszczególnych fragmentów na łamach czasopism ani też krótka nota na czwartej stronie okładki w wersji książkowej. W tekstach prasowych zwracano uwagę wyłącznie na warstwę fabularną, podkreślając trudną sytuację społeczną sardyńskich pasterzy, demitologizując przy tym motyw szczęśliwej pasterskiej arkadii [Wójcik, 1979], wspomniano o zawitych drogach życiowych pisarza, zaznaczając jego przynależność do partii komunistycznej (w „Regionach”, gdzie – choć zamieszczony fragment był bardzo obszerny – również nie wspomniano o istnieniu regionalizmów w oryginalnym tekście). W recenzji polskiego wydania [Lisiecki, 1981: 9] nie odnotowano nawet faktu przekładu, zapominając o nazwiskach tłumaczy, nie ma zatem także śladu porównania oryginału z przekładem.

Różnorodne decyzje w kwestii sardyńskich odpowiedników podjęli tłumacze w innych wersjach językowych. W przekładzie angielskim sardyńskie wtręty pojawiają się niekonsekwentnie – na zasadzie dowolności. Z jednej strony zdecydowano się na pozostawienie niektórych akcentów obcości językowej oraz dodanie na końcu książki noty wyjaśniającej znaczenie wyrazów zachowanych w oryginalnym brzmieniu, np. *tanca* (rodzaj wydzielonej części pola przeznaczonego do wypasu owiec⁶) bądź *thiu/thia* (sardyński zwrot grzecznościowy⁷)

⁶ W nocie do angielskiego wydania zamieszczono obszerne wyjaśnienie: „*tanca*: in Sardinia a portion of land, owned or rented on a sharecropping basis, usually (but not always) insufficient to constitute an autonomous farm. Generally walled-in, and especially employed for sheep-raising and pasturage, but often used also for raising grain for the family’s own needs. The enclosing wall is made of stone with thorny plants and twigs woven together, sometimes planted in the ground and forming a living barrier. The Sardinian cabin or hut is circular in form, of rough construction, with a pointed roof of thatch. There are usually no beds; the shepherds sleep on mats spread on the ground and made of the stems of an aquatic plants called *fala*, similar to a reed or rush, woven together”. *Padre, padrone. Notes*, w: *Ledda_ang*: 230.

⁷ Objasnienie w angielskim wydaniu: „*thiu* and the feminine *thia* are Sardinian forms of address which indicate respect”. *Padre, padrone. Notes*, w: *Ledda_ang*: 230.

czy *carabinieri*⁸. Z drugiej strony – pominięto wiele z oryginalnie pojawiających się odpowiedników sardyńskich, być może uznając ich frekwencję za zbyt wysoką. Przy tym w początkowych fragmentach zachowano wszystkie sardyńskie wtręty, by później stopniowo z części rezygnować. W niemieckim przekładzie zachowano więcej sardyńskich odpowiedników, wplatając je niekiedy w tekst bez zastosowania nawiasu. Sardyńskie wyrażenia w nawiasach pomięte zostały – podobnie jak w polskim – w tłumaczeniu katalońskim. W tłumaczeniu polskim adaptacja zaszła również w przypadku niektórych elementów specyficznych dla opisu realiów Sardynii przedstawionej w powieści, np. wspomniane określenie *tanca* oddane zostało jako swojska „zagroda” [Ledda_pl: 7-8], zaś *thiu* jako „kum” [Ledda_pl: 33]⁹. Tabela na sąsiedniej stronie zestawia przykłady zachowania bądź eliminacji sardyńskich wtrąceń w nawiasach w poszczególnych tłumaczeniach.

W przypadku przywoływania wspomnień z dzieciństwa szczególnie istotne wydają się dialogi – ojciec nie mówi po włosku, tylko po sardyńsku, zatem należałoby wyobrażać sobie dialogi jako prowadzone wyłącznie w tym dialekcie: stąd też w niektórych miejscach przytoczono pełne kwestie po sardyńsku. Element stylizacji w dialogach jest ponadto typowy dla tekstowej stylizacji gwarowej [Dubisz, 1986: 47]. W oryginalne przyjęte rozwiązanie wygląda (niekiedy) następująco:

– Che c’è? (*E ite bada?*) – mi disse meravigliato.

– C’era una serpe! (*bi aiada una colòra!*)... Ho visto una serpe tra le pecore! [Ledda_it: 21]

W angielskiej realizacji dialog przytoczony jest zgodnie z oryginalną wersją:

“What’s the matter? (*E ite bada?*)”, he asked in amazement.

“There was a snake! (*bi aiada una colòra!*) I saw a snake among the sheep!” [Ledda_ang: 15]

⁸ Ledda_ang: 32. W nocie wyjaśnienie: „*carabinieri* have no counterparts in our system. They function as Police and are under military jurisdiction, but in no way correspond to our military police”. *Padre padrone. Notes*, w: Ledda_ang: 230.

⁹ Niemniej jednak tłumaczenie fragmentu na łamach „Tygodnika Kulturalnego” dowodzi, że początkowym rozwiązaniem było pozostawienie oryginalnego *thiu* z dodatkiem przypisu objaśniającego jego znaczenie: „*thiu* – w dialekcie sardyńskim oznacza wuja (przyp. tłum.)” [Ledda 1979: 9].

Original włoski	Przekład angielski	Przekład niemiecki	Przekład kataloński	Przekład polski
i robusti tronchi dei rovi, dei sugheri (<i>de sos chercos e de sos suesos</i>) (55)	The cork-oaks, with their prominent blond-red trunks (45)	die robusten Brombeertriebe, die Stämme der Korkeichen (<i>de sos chercos e de sos suesos</i>) (62)	també els robusts troncs dels esbarzers i de les alzines sureres (62)	krzaki jeżyn i drzewa korkowe (54)
Provvisti di teloni, di sacchi logori e di scope di asfodelo o di erica (<i>de ischeréu o de cantantàsi</i>), assalivano i loro campi per debellare il nemico. (56-57)	Furnished with pieces of canvas, worn sacks, and brooms made of asphodel or heather, they attacked their fields and did battle. (47)	Mit großen Tüchern, alten Säcken und Besen aus Asphodill oder Heidekraut (<i>de ischeréu o de cantantàsi</i>) rückten sie auf ihre Felder aus, um den Feind zu bekämpfen. (63)	Provèits de telson, de sacs gastats i de graneres d'asfòdel o de bruc, assaltaven els seus camps per destruir l'enemic. (65)	Zaopatrzeni w duże płachty, w zużyte worki i miotły z wierzosu, napadali na pola, aby pokonać wroga. (56)
Tristi aurore (<i>tristes avvéschidas</i>) (57)	Sad dawns (<i>tristes avvéschidas</i>) (48)	Traurige Morgengrauen (64)	Tristes albaides (65)	W te smutne poranki (57)
Maiali, cani e tanti altri animali, biscie, cornacchie e volpi (<i>colòras, corróncias e groddhes</i>) scorrazzavano in cerca di cavallette. (57)	Hogs, dogs, and many other animals – snakes, ravens and foxes – scurrying about in search of grasshoppers. (48)	Schweine, Hunden, Schlangen, Raben und Füchse waren auf Heuschreckenfang. (64)	Pores, gossos i tants altres animals, colobres, cornelles i raboses corrien a la recerca de llagostes. (65)	Swinie, psy i tyle innych zwierząt, zaskrońce, wrony i lisy biegające za szarańczę. (60)
Si avviava con il suo seguito (<i>cun sa cufarà</i>) (58)	with his procession of followers (49)	Mit seinem Gefolge (<i>cun sa cufarà</i>) (66)	Es disposava amb el seu seguici (66-67)	Kierował się z orszakem (58)
a turno e per contrade, in tutto il territorio del comune (<i>a cussòsas, in s'aidattone</i>) (60)	by turns and by district (51)	wurde <i>a cussòsas, in s'aidattone</i> , mehrmals und gebietsweise vergiftet (68)	a torn i per contrades, en tot el terme municipal (69)	kolejno jedno po drugim, przysiółek po przysiółku (60)

Wersja niemiecka natomiast posuwa się do zdecydowanego wyakcentowania elementu dialektalnego, wysunięcia go na pierwszy plan:

»*E ite bada*, was gibt's« fragte er erstaunt.

»*Bi aìada una colora!* Da war eine große Schlange! ... Ich hab eine Schlange bei den Schafen gesehen!« [Ledda_ger: 25]

W wersji polskiej oraz w wersji katalońskiej element cytatu w dialekcie zanika:

– Co się stało? – spytał zdziwiony.

– Waż!... Zaganiając owce, zobaczyłem węża. [Ledda_pl: 22]

«*Què passa?*», Em diguè estranyat.

«*Hi havia una serp! He vist una serp entre les ovelles.*» [Ledda_kat: 29]

Ważną cechą tekstu, w której odbija się niejako warstwa dialektalna, jest kolokwializacja słownictwa, szczególnie w dialogach. Leksyka ma odzwierciedlać proste i brutalne życie pasterzy. Polska wersja językowa – odmiennie niż pozostałe – niejednokrotnie łagodzi ostry wydźwięk oryginału, co jest charakterystyczną tendencją dla polskich tłumaczeń tamtego okresu [Looby, 2013], np. w poniższym fragmencie:

(anzi dovresti andare sempre armato e non come **si va a cacare**... qui bisogna stare a bastone in mano anche **cacando**) [Ledda_it: 22]

(For that matter, you should always be armed; don't walk around as if you were going **to take a shit**. For that matter, you ought to have a stick in your hand even **when you're shitting**.) [Ledda_ang: 16]

(du mußt eigentlich immer mit irgendwas bewaffnet rumlaufen und nicht, wie man **zum Scheißen**... aber hier müßte man auch **beim Scheißen** einen Prügel in der Hand haben) [Ledda_ger: 26]

(és més, hauràs d'anar sempre armat i no com quan es va a **cagar**... açí cal tenir el bastó a la mà fins i tot **cagant**) [Ledda_kat: 29]

(zawsze powinieneś chodzić uzbrojony, a nie tak, **jakbyś szedł się zalać**... zresztą tu trzeba trzymać kij w garści, nawet gdy **się idzie za swoją potrzebą**). [Ledda_pl: 23]

Nawet w drobnym i – jak mogłoby się początkowo wydawać – redundantnym elemencie, jakim są dialektalne odpowiedniki cytowane w nawiasach obok tekstu oryginalnego, przejawiać się mogą istotne treści, korespondujące z wieloma innymi składnikami struktury i języka tekstu. W rozwiązaniach przyjętych dla tego problemu w różnych wersjach językowych tłumaczenia można dostrzec natomiast przejawy szerszych tendencji literackich, uwarunkowanych kulturowo i historycznie. Na przykład w inkorporacji elementu dialektalnego w tłumaczeniu niemieckim można odnaleźć wyraz tendencji do egzotyzyacji charakterystycznej dla niemieckiej tradycji przekładu – do słynnych zwolenników egzotyzyacji w tłumaczeniu należeli m.in. Friedrich Schleiermacher i Walter Benjamin [Kittel, Poltermann, 2001; Venuti, 1995: 266; Schleiermacher, 2009/1838]. Także teoria *skoposu* zakładała, iż celem przekładu może być zachowanie elementów obecności oryginalnego tekstu, zaś pisząc o tłumaczeniu funkcjonalnym, Christiane Nord zaznaczała, że celem tłumaczenia prozy literackiej wydaje się „z jednej strony zachowanie («egzotycznych» dla czytelników docelowych) elementów środowiska (a tym samym tworzenie kulturowego dystansu na płaszczyźnie treści), z drugiej zaś naśladowanie stylistycznej specyfiki oryginału” [Nord, 2009/1993: 190]. Angielska kultura przekładu reprezentuje tradycję – zdaniem Venutiego – opozycyjną do powyższej, skłoną raczej do adaptacji, udomawiania tekstu oryginalnego [Venuti, 1995: 266]. Angielskie tłumaczenie powieści Leddy pozostaje jednakże umiarkowane egzotyzyzujące, zachowując częściowo, na zasadzie dowolności, dialektalny substrat leksykalny tekstu wyjściowego. Skrajnie odmienne okazują się pod tym względem przekłady na języki polski i kataloński, całkowicie pomijające sardyńskie wyrażenia w tekście docelowym. W przypadku katalońskiego taka decyzja może jawić się jako efekt szerszej strategii kulturowej polegającej na umacnianiu własnego, rodzimego kapitału literackiego również za pomocą tłumaczeń z obcych języków¹⁰.

¹⁰ Jak zaznaczał w jednym z wykładów (Rikkyo University, Japonia, 06.06.2010) Anthony Pym – w przypadku tłumaczeń w języku katalońskim można spodziewać się tendencji udomawiającej, adaptującej, wynikającej z silnej woli przeciwstawienia się przez wieki trwającej dominacji obcojęzycznego materiału lingwistycznego. Stąd też katalońscy tłumacze mniej skłonni będą do nasycania tekstu obcojęzycznymi zapożyczeniami, a teoria Venutiego [Venuti, 1995] w Katalonii nie będzie

Przekład polski także udomawia oryginalną wersję powieści. Niechęć do wprowadzania elementów obcych może sygnalizować pewnego rodzaju homogeniczność kultury docelowej, jej zamkniętość, jak również tradycjonalizm. Z drugiej strony brak sardyńskich wyrażen w nawiasach jest sugestią, iż podstawowym czynnikiem decydującym o atrakcyjności wydawniczej powieści Leddy był jej walor ideologiczny. Fabuła współgrała z preferowaną na skutek prowadzonej polityki kulturalnej tematyką – związaną z wsią, pracą, niedolą biednego człowieka w kapitalistycznym kraju. Bardziej zatem niż oryginalny kształt formalny powieści interesująca dla polskiego odbiorcy miała z założenia być jej warstwa fabularna, czego dowodzą również wspomniane wyżej komentarze prasowe towarzyszące poszczególnym publikacjom tłumaczenia fragmentów powieści. W tak marginalnym z pozoru zjawisku, jakim są cytaty dialektalne w tekście źródłowym, można dostrzec zatem istotny, nasycony semantycznie element budowy utworu, zaś w strategii przyjętej w jego tłumaczeniu – odbicie tendencji właściwych przekładowi w danym kręgu kulturowym, w danym czasie.

Bibliografia:

- Amendola, A.M. (2006), *L'isola che sorprende. La narrativa sarda in italiano (1794-2006)*, Cuccu, Cagliari.
- Barberi Squarotti, G., „Język ogólnoliteracki a ekspresjonizm awangardowy”, tłum. A. Zieliński, *Literatura na Świecie*, 1, Warszawa, s. 342-351.
- Briguglia, C. (2009), „Riflessioni intorno alla traduzione del dialetto in letteratura”, *inTRAlinea*, Special Issue: The Translation of Dialects in Multimedia, [on-line] http://www.intraline.org/specials/article/Riflessioni_intorno_alla_traduzione_del_dialetto_in_letteratura – 09.08.2014.
- Briguglia, C. (2011), „Comparing Two Polysystems: The Cases of Spanish and Catalan Versions of Andrea Camilleri's «Il cane di terracotta»”, w: Federici, F. (red.), *Translating Dialects and Languages of Minorities: Challenges and Solutions*, Peter Lang, Oxford–New York, s. 110-125.
- Coveri, L. (1984), „Mussolini e il dialetto. Notizie sulla campagna antidialettale del fascismo (1932)”, w: *Parlare fascista. Lingua del fascismo, politica*

funkcjonalna. O tendencjach adaptacyjnych w przekładzie z włoskich dialektów na kataloński pisze też Caterina Briguglia [Briguglia, 2009, 2011].

- linguistica del fascismo. Convegno di studi (Genova, 22-24 marzo 1984)*, Centro Ligure di Storia Sociale, Genova, s. 117-132.
- Dubisz, S. (1986), *Stylizacja gwarowa w polskiej prozie trzydziestolecia powojennego (nurt ludowy w latach 1945-1975)*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław.
- Eco, U. (2006), *Dire quasi la stessa cosa. Esperienze di traduzione*, Bompiani, Milano, VI wyd.
- Federici, F. (2011), „Dialects, Idiolects, Sociolects: Translation Problems or Creative Stimuli?”, w: Federici, F. (red.), *Translating Dialects and Languages of Minorities: Challenges and Solutions*, Peter Lang, Oxford–New York, s. 1-20.
- Ferretti, G.C. (2004), *Storia dell'editoria in Italia, 1945-2003*, Einaudi, Torino.
- Ferroni, G. (2007), *Letteratura italiana contemporanea. 1945-2007*, Mondadori Università, Segrate.
- Jones, F. (2014), „Poetry translators and regional vernacular voice. Belli's Romanesco sonnets in English and Scots”, *Target*, 26:1, Amsterdam, s. 32-62, <http://dx.doi.org/10.1075/target.26.1.02jon>.
- Kittel, H., Poltermann, A. (2001), „German tradition”, w: Baker, M., Malmkjaer, K. (red.), *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*, Routledge, London–New York, s. 418-426.
- Klein, G. (1984), „La lotta contro l'analfabetismo e il posto del dialetto nei programmi scolastici: sulla politica linguistica del fascismo”, *Rivista Italiana di Dialettologia*, VIII, Fiesole, s. 7-40.
- Ledda, G. (1977), *Padre padrone*, Feltrinelli, Milano, wyd. XVII.
- Ledda, G. (1978), „Obrońca słabych”, tłum. A. Kosierkiewicz, *Tygodnik Kulturowy*, 43, Warszawa, s. 8-9.
- Ledda, G. (1979), „Padre padrone”, tłum. A. Kosierkiewicz, *Z. Wójcik, Regiony*, 1, Warszawa, s. 5-30.
- Ledda, G. (1979), *Padre padrone. The Education of a Shepherd*, tłum. G. Salmanazar, Allen Lane, London.
- Ledda, G. (1979), „Szarzańca”, tłum. A. Kosierkiewicz, *Literatura na Świecie*, 6, Warszawa, s. 52-69.
- Ledda, G. (1981), *We władzy ojca, czyli o wychowaniu pasterza*, tłum. A. i M. Kosierkiewiczowie, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa.
- Ledda, G. (1991), *Padre padrone. L'educació d'un pastor*, tłum. R. Peris, El Grill, València, wyd. II.

- Ledda, G. (2001), *Padre padrone. Roman*, tłum. H. Riedt, Deutscher Taschenbuch Verlag, München, wyd. VI.
- Lisiecki, J. (1981), „Władza i wychowanie”, *Motywy*, 47, Warszawa, s. 9.
- Looby, R. (2013), „The Stifling of Edna O’Brien in the People’s Republic of Poland”, w: Piątkowska, K., Kościalkowska-Okońska, E. (red.), *Correspondences and Contrasts in Foreign Language Pedagogy and Translation Studies*, Springer, New York, s. 159-168.
- Marrocu, L. (2007), „L’isola delle storie”, w: *Cartas de logu: scrittori sardi allo specchio*, Cooperativa Universitaria Editrice Cagliari, Cagliari.
- Matt, L. (2011), „Narrativa”, w: Afribo, A., Zinato, E. (red.), *Modernità italiana. Cultura, lingua e letteratura dagli anni Settanta a oggi*, Carocci editore, Roma, s. 119-180.
- Nord, Ch. (2009/1993), „Wprowadzenie do tłumaczenia funkcjonalnego”, tłum. K. Jaśtał, w: Bukowski, P., Heydel, M. (red.), *Współczesne teorie przekładu. Antologia*, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków, s. 175-191.
- Schleiermacher, F. (2009/1838), „O różnych metodach tłumaczenia”, tłum. P. Bukowski, *Przekładaniec*, 1, Kraków, s. 9-29.
- Sienkiewicz, B. (1984), „«Obrazy języka» w tłumaczeniu prozy powieściowej”, w: Balcerzan, E. (red.), *Wielojęzyczność literatury i problemy przekładu artystycznego*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław, s. 227-242.
- Trifone, P. (2011), „Italiano e dialetto dal 1861 a oggi”, *Treccani – L’enciclopedia italiana*, [on-line] http://www.treccani.it/magazine/lingua_italiana/speciali/italiano_dialetti/Trifone.html – 25.08.2014.
- Venuti, L. (1995), *The Translator’s Invisibility. A History of Translation*, Routledge, London–New York.
- Wojtasiewicz, O. (2007), *Wstęp do teorii tłumaczenia*, Wydawnictwo Translegis, Warszawa.
- Wójcik, Z. (1979), „Sardynia Gavino Leddy”, *Życie Literackie*, 28, Kraków, s. 15.

STRESZCZENIE

Artykuł dotyczy polskiego przekładu powieści Gavina Leddy *Padre padrone* w kontekście tłumaczeń na inne języki (angielski, niemiecki, kataloński). Podstawowym problemem translatorycznym, jaki przedstawia powieść Leddy, jest dwujęzyczność inherentnie zapisana w tekście oryginalnym pod postacią wersji sardyńskiej niektórych wyrażań włoskich, podanej w nawiasach. Poprzez

wyróżnienie funkcji takiego zabiegu dowodzi się, iż elementy dialektalne nie są redundantne i nie mogą zostać usunięte bez utraty sensów zarówno na planie fabularnym, jak i w obrębie charakterystyki postaci. W zachowaniu bądź eliminacji tego elementu można zauważyć pewne zbieżności z ogólnymi tendencjami kultury docelowej.

Słowa kluczowe: dialekt, przekład, neutralizacja, Sardynia, Ledda

SUMMARY

The article focuses on Polish translation of Gavino Ledda's novel *Padre padrone* in the context of translations into other languages (English, German, Catalan). The main translational issue is the element of bilingualism inherently inscribed in the original text by introducing in brackets dialectal forms of some of Italian expressions. It is argued, by description of multiple functions of such an operation, that this element is a part of a wider structure of the novel and cannot be eliminated without losing some important features, of both the plot and the characters. Elimination or retention of this constructional element results, to some extent, from general tendencies of the target culture.

Key words: dialect, translation, neutralization, Sardinia, Ledda